

Kiss Balázs – Burján Evelin

GONDOLATOK NÉGY ISTVÁNT OLVASVA

RECENZIÓ KUKORELLI ISTVÁN: *HÁROM ISTVÁN, HÁROM NEMZETI ÜNNEP, HÁROM PÉLDAKÉP* CÍMŰ KÖNYVÉRŐL

Thoughts of Reading Four Istváns

Review of István Kukorelli's Book Entitled *Three Istváns, Three National Holidays, Three Role Models*

Kiss Balázs, doktorandusz, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola; osztályvezető, Alapvető Jogok Biztosának Hivatala, dr.iur.kiss.balazs@gmail.com

Burján Evelin, doktorandusz, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola; Társadalomtudományi Kutatóközpont, Jogtudományi Intézet, burjan.evelin94@gmail.com

E recenzió célja Kukorelli István 2021-ben megjelent Három István, három nemzeti ünnep, három példakép című¹ könyvének megismertetése és ajánlása. A szerző három példaképe, Szent István, Széchenyi István és Bibó István gondolataival üzen az olvasónak.

KULCSSZAVAK:

alkotmányosság, jogállam, hatalommegosztás, szuverenitás, európai integráció, modernitás, tradíció

¹ Kukorelli István: *Három István, három nemzeti ünnep, három példakép*. Budapest, Méry Ratio, 2021.

The purpose of the review is to present and recommend István Kukorelli's book entitled Three Istváns, Three National Holidays, Three Role Models, published in 2021. The author messages to the reader with the thoughts of his three role models, Saint Stephen, István Széchenyi and István Bibó.

KEYWORDS:

constitutionalism, rule of law, separation of powers, sovereignty, European integration, modernity, tradition

BEVEZETÉS

„Vannak emberek, akikre életünk során felnézünk, leginkább példaképeinkre.”² Számunkra ilyen Kukorelli István, aki *Három István, három nemzeti ünnep, három példakép* című kötetében saját példaképeivel, Szent Istvánnal, Széchenyi Istvánnal és Bibó Istvánnal üzen és ad útvalót a jelen és a jövő jogászgenerációinak.

A szerző választása azért esett e három államférira, mert megítélése szerint „[ő]k tudták igazából összekapcsolni a tradíciót a modernitással,³ a nemzet fejlődését az európai haladással.”⁴ A „három István” ma is aktuális üzeneteinek megértéséhez Kukorelli István a könyvtárba invitálja az olvasót. Könyvében az életművekhez: az *Intelmekhez*, a *Hitelhez* és a *Politikai Tízparancsolathoz* nyúl vissza, amelyek mondanivalójára saját személyes életében „örökkévalósági klauzulákként” tekint.⁵

Írásunkban arra vállalkozunk, hogy nemzeti nagyjaink Kukorelli István könyvében újrafogalmazott gondolatait a szélesebb szakmai közösség számára is hozzáférhetővé tegyük, hogy szeretett Tanárunk üzenetei ezúton is célba érjenek.

SZENT ISTVÁN, AZ ÁLLAMALAPÍTÓ

Vitathatatlan, hogy Szent István legkimagaslóbb műve az államalapítás, amely a magyar történelem meghatározó sorsfordulója volt. Kukorelli István is elsősorban az államalapító személyét tiszteli példaképében.

Az államalapítói mű egyik legkézenfekvőbb üzeneteként emeli ki, hogy „mindenkor stabil, erős államra van szükség, amely tiszteli és védi a polgárok jogait. A stabil, hatékony, jogszerű és intézményesen ellenőrzött államhatalom a jogállamiság legfontosabb feltétele – a globalizáció idején is. Szent István törvényeivel belső békét, akkori viszonylatban egyedülálló jogbiztonságot teremtett.”⁶

A stabil, erős és szuverén állam megalapítója mellett Kukorelli István Szent István személyében látja azt, „aki történelmünkben elsőként sikeresen összekapcsolta a magyarságot az európaisággal”,⁷ amelyről az Alaptörvény Nemzeti hitvallása is megemlékezik.⁸

² Kukorelli (2021): i. m. 13.

³ A két fogalom, tradíció és modernizáció kiemelten fontos Kukorelli István számára, munkássága során több alkalommal is megjelennek. Lásd Kukorelli István: *Tradíció és modernizáció a magyar alkotmányjogban*. Budapest, Századvég, 2006.

⁴ Kukorelli (2021): i. m. 13.

⁵ Kukorelli (2021): i. m. 48.

⁶ Kukorelli (2021): i. m. 54.

⁷ Kukorelli (2021): i. m. 55.

⁸ Alaptörvény Nemzeti hitvallás *Büszkék vagyunk arra, hogy Szent István királyunk ezer évvel ezelőtt szilárd alapokra helyezte a magyar államot, és hazánkat a keresztény Európa részévé tette.*

Magyarországnak 2004-ben az Európai Unióhoz való csatlakozása – a Szent István-i integrációhoz hasonlóan – korszakos jelentőségű volt az alkotmányos berendezkedésre nézve.

Más helyen Kukorelli István Magyarország és az Európai Unió alkotmányjogi kapcsolatáról szólva az Alaptörvény uniós önképét eurorealistaként értékeli. Úgy véli, hogy az új államkapcsolat az alkalmazkodásról, az együttműködésről és a kölcsönhatásokról szól. Álláspontja szerint „[a] kétoldalú hatásmechanizmusokban helye van a szuverenitást védő filozófiának is. Ha az alkalmazkodás nem egyoldalú, és nem megkésett, hanem konstruktív és előrelátó, akkor helyben vagyunk Európában”.⁹

Megítélésünk szerint az egykori Szent István-i törekvés ma Magyarországnak az Európai Unió intézményeivel folytatott párbeszéde során is példaként szolgálhat. Kukorelli István arra is figyelmeztet, hogy az Európai Unió egyik tagállamaként és annak polgáraiként nem árt újra és újra átgondolnunk nemzeti hagyományaink és európaiságunk összefüggéseit.¹⁰

Szent István üzenetei köréből kiemelendő továbbá az államhatalom és a moralitás szoros kapcsolata. Az államalapító intelmeiben hangsúlyozza, hogy a hatalomgyakorlásnak morális alapon kell nyugodnia. Az *Intelme*k a türelemről, a kegyességről, az irgalmasságról, valamint számos más erényről is szól. Kukorelli István könyvében talán némi szomorúsággal arra hívja fel a figyelmet, hogy napjainkban az *Intelme*kben megfogalmazott erkölcsi értékek sokszor társadalmi mértékben is hiányoznak.¹¹ Tekintettel erre, még inkább kívánatos volna, ha Szent Istvánnak a hatalomgyakorlással összefüggésben megfogalmazott intelmeit a jelenkor hatalomgyakorlói is meghallanák.

Kukorelli István máshol a nemzet Alaptörvényből kirajzolódó új közjogi fogalmát vizsgálja. Arra a megállapításra jut, hogy „az Alaptörvény nagyon bátran elmozdult a politikai vagy államnemzet irányába”, időnként keverve azt a magyar politikai gondolkodásban is élő kultúrnemzet fogalmával.¹² Érdemes kiemelni, hogy már a Szent István-i nemzetfogalom sem korlátozódott a magyar kultúrnemzetre, hiszen „[a]z *Intelme*k a jövővények jóakarató gyámolításáról és becsben tartásáról is szólnak”.¹³ A Magyarországon élő nemzetiségek államalkotó tényezői minőségét jelenleg az Alaptörvény is elismeri.¹⁴ A szerző véleménye szerint „[n]em elég elismételni, hogy az egynyelvű és egyszokású ország gyenge és esendő”.¹⁵

⁹ Kukorelli István: *Az Alaptörvény és az Európai Unió. Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás*, 1. (2013), 1. 4–11.

¹⁰ Kukorelli (2021): i. m. 55.

¹¹ Kukorelli (2021): i. m. 56.

¹² Kukorelli (2013): i. m. 12. Más szerzők ennél élesebb kritikát fogalmaznak meg az Alaptörvény nemzetfogalmával összefüggésben, lásd Majtényi Balázs: *Alaptörvény a nemzet akaratából. Állam- és Jogtudomány*, 55. (2014), 1. 77–96. és Chronowski Nóra: *Alaptörvény és etnicitás – avagy az alkotmányozás viharai* *részre szakadt nemzetünk. Állam- és Jogtudomány*, 56. (2015), 1. 3–18.

¹³ Kukorelli (2021): i. m. 56.

¹⁴ Alaptörvény XXIX. cikk (1) A Magyarországon élő nemzetiségek államalkotó tényezők.

¹⁵ Kukorelli (2021): i. m. 56.

Összefüggésben ezzel azonban érdemes rámutatni arra is, hogy a magyarországi nemzeti védelmet a rendszerváltozás után – a külhoni magyarság sorsa iránt érzett felelősség vonatkozásában – mindig a reciprocitás motiválta.¹⁶ Az alkotmányozó hatalom az Alaptörvényben a nemzet közjogi egységének megteremtésére is kísérletet tett.¹⁷ Ugyanakkor Magyarországnak a határain kívül élő magyarok sorsa iránti elkötelezésből tett felelősségvállalása¹⁸ nem veszélytelen. Kukorelli István a nemzetfogalom legsúlyosabb ellentmondásának a demokrácia és a nacionalizmusok szembekerülését tekinti. Némi keserűséggel utal arra, hogy mindössze ezzel „az apró problémával kell megküzdenünk a 21. századi Európában”.¹⁹

SZÉCHENYI ISTVÁN, A LEGNAGYOBB MAGYAR

Könyvében Kukorelli István kevésbé ismert oldaláról mutatja be példaképét, a reformpolitikus Széchenyi Istvánt.

Kiemeli, hogy „a legnagyobb magyar” sokat foglalkozott a rendi alkotmánnyal, amelynek kiváló ismerője és védelmezője volt az önkényuralomban.²⁰ Mi sem mutatja ezt jobban, mint *Magyarország sarkalatos törvényei, s államjogi fejlődése 1848-ig* című munkája, amelyben rendkívül érzékenyen emeli ki a szuverenitás, a független, saját alkotmánnyal rendelkező Magyarország legfontosabb alkotmánybiztosítékait.²¹

Sokak szerint Széchenyi István legnagyobb ereje szellemi felkészültségében volt.²² Szükségét látta, hogy rendelkezzen a reformkori politikai életben nélkülözhetetlen alkotmányjogi kultúrával, azért „[t]anult, mint mindig, ha tudáshiányt érzett magában”.²³ Ennek érdekében tanulmányozta más országok alkotmányait, „tisztában volt a nagy euro-atlanti alkotmányozási modellekkel”, elsősorban az angol, de az amerikai, a francia, a belga és a német alkotmányos megoldásokkal is.²⁴

Kukorelli István megítélése szerint a Széchenyi István által vallott nézetek összevethetők az alkotmányosság klasszikus alapelveivel: a népszuverenitás és népképviselő gondolatával, a hatalommegosztás elvével, a törvények uralmával, a törvény előtti egyenlőséggel

¹⁶ Kukorelli István: *A nemzetiségek jogállása a rendszerváltozás éveiben – kísérletek országgyűlési képviseletük szabályozására. Parlamenti Szemle*, 3. (2018), 8. 5–26.

¹⁷ Kukorelli (2013): i. m. 11.

¹⁸ Alaptörvény D) cikk Magyarország az egységes magyar nemzet összetartozását szem előtt tartva felelősséget visel a határain kívül élő magyarok sorsáért, elősegíti közösségeik fennmaradását és fejlődését, támogatja magyarságuk megőrzésére irányuló törekvéseiket, egyéni és közösségi jogaik érvényesítését, közösségi önkormányzataik létrehozását, a szülőföldön való boldogulásukat, valamint előmozdítja együttműködésüket egymással és Magyarországgal.

¹⁹ Kukorelli (2013): i. m. 12.

²⁰ Kukorelli (2021): i. m. 97.

²¹ Kukorelli (2021): i. m. 98.

²² Kukorelli (2021): i. m. 105.

²³ Kukorelli (2021): i. m. 98.

²⁴ Kukorelli (2021): i. m. 105.

és az emberi jogok létével.²⁵ Mindez nem meglepő annak ismerében, hogy Széchenyi István többek között Arisztotelész, Cicero, Jeremy Bentham, William Blackstone, Benjamin Constant, Benjamin Franklin, Thomas Jefferson, Jean-Louis de Lolme, Montesquieu, Jean-Jacques Rousseau, Alexis de Tocqueville és Voltaire munkáit olvasta.²⁶

Széchenyi István jó példával járt elől, arra ösztönözve későbbi generációk (alkotmány) jogászait, hogy a demokratikus jogállam fejlesztése érdekében megismerjék, megértsék és a magyar közjogba átültessék a nemzetközi mintákat. Kézzelfoghatóan ez jellemezte Kukorelli István alkotmánybírói tevékenységét is, aki előadóként jegyzett határozatai, párhuzamos indokolásai és különvéleményei érvelésének megalapozásánál gyakran nyúlt a jogösszehasonlítás módszeréhez.²⁷

Kukorelli István a reformkor elindítójaként Széchenyi Istvánban tiszteli a rendi alkotmány alapjainak egyik lebontóját, aki külföldi példákat megismerve nemcsak felismerte, diagnosztizálta az elmaradottságot, hanem cselekvési reformprogramot hirdetve terápiát is kínált Magyarország számára. Ennek megvalósítása során azonban alkotmányt tisztelő emberként, végig alkotmányos úton kívánt járni.²⁸

Könyvében a szerző felhívja a figyelmet arra, hogy 1848-ban közjogi értelemben nem született egységes kartális alkotmány, de a márciusi–áprilisi törvénykönyv összességében egy európai viszonylatban is értékelhető, több alkotmánylevélből összeálló, írott alkotmánynak is tekinthető.²⁹ A szerző Széchenyi Istvánnak e törvények megalkotásában való aktív részvételére, elvitathatatlan érdemeire több ponton is rámutat.³⁰ Megítélésünk szerint szemléletes párhuzam vonható Széchenyi Istvánnak a reformkori országgyűléseken, valamint Kukorelli Istvánnak az alkotmányos rendszerváltásban való részvétele között. Mindketten a közösségükért tenni akaró, aktívan cselekvő értelmiségiként vállaltak szerepet. Kukorelli István a kerekasztal-tárgyalásokon való részvételével összefüggésben a következőképpen fogalmaz: „olyan idők voltak, amikor nem lehetett otthon maradni”.³¹

Kötetében Kukorelli István hangsúlyozza, hogy az 1848. március–áprilisi törvények „a magyar alkotmánytörténet kiemelkedő fontosságú dokumentumai, a modern polgári alkotmányosság és parlamentarizmus megteremtői, a népszuverenitás klasszikus elvének megvalósítói”.³² Ezzel együtt fontos, hogy az alkotmányos forradalom a legalapvetőbb szabadságjogokat is kodifikálta.³³ Sokatmondó, hogy tudományos és szakmai munkássága során Kukorelli István számtalan alkalommal foglalkozott a rendiség akonyán

²⁵ Kukorelli (2021): i. m. 109.

²⁶ Kukorelli (2021): i. m. 105.

²⁷ Bodnár Eszter: *The Use of Comparative Law in the Practice of the Hungarian Constitutional Court: An Empirical Analysis (1990–2019)*. *Hungarian Journal of Legal Studies*, 61. (2020), 1. 9–10.

²⁸ Kukorelli (2021): i. m. 101–102.

²⁹ Kukorelli (2021): i. m. 108. Kukorelli István gondolatai megjelennek az alkotmányjog-oktatás legfrissebb tankönyvében is. Lásd Bodnár Eszter – Pozsár-Szentmiklósy Zoltán (szerk.): *Alkotmányos tanok I.* Budapest, HVG-ORAC, 2021. 210.

³⁰ Kukorelli (2021): i. m. 109.

³¹ Kővári Orsolya: *Váltóállítók között. Kővári Orsolya beszélgetései Kukorelli Istvánnal*. Budapest, Osiris, 2012. 114.

³² Kukorelli (2021): i. m. 108.

³³ Kukorelli (2021): i. m. 109.

elfogadott, a polgári átalakulást konstituáló törvényekben megjelenő alapintézményekkel, a parlamentarizmus, a választójog, a közvetlen demokrácia és véleménynyilvánítás szabadságának kérdéseivel.

Kukorelli István gondolatait összefoglalva így vall példaképéről: „Széchenyi alkotmányos államférfi volt, széles körű alkotmányos kultúrával [...], mint intézmény, maga volt a magyar alkotmány egyik legfőbb biztosítéka.”³⁴ Adja magát a konklúzió, hogy Széchenyi István államfilozófiájából, alkotmányos kultúrájából a mai kor embere is sokat tanulhat.

BIBÓ ISTVÁN, A NEMZET LELKIISMERETE

A kötetben Kukorelli István öt mozaikot emel ki Bibó István életművéből: a Nagy Imre-kormány minisztereként 1956 forradalmi napjain jegyzett, az alkotmányosság értékeit tiszteletben tartó alkotmánytervezetet, amely programpontjaihoz nyúl vissza az 1989–90-es rendszerváltozás.³⁵ A második a bibói tízparancsolat, amely Kukorelli István szerint „nekünk szól, bátorságra, tartásra biztat, az alattvalói létből kívánja felrázni a cselekvőképtelen és közömbös embert”.³⁶ A harmadik Bibó István hatalommegosztásról szóló akadémiai székfoglalója, amellyel kapcsolatban Kukorelli István kiemeli, hogy a bibói gondolatnak pontosan az a lényege, hogy „a hatalmat – mindenféle hatalomközpontosítást – újból és újból jogszerűvé kell tenni és érvényes értékszempontoknak alávetni”.³⁷ Ezzel kapcsolatban megjegyzi a szerző, hogy „Magyarország 2011-es Alaptörvénye – először a közjogtörténetben – tételesen tartalmazza a hatalommegosztás elvét. A bibói gondolatvilághoz képest az elv konkretizálása meglehetősen »light«-osra sikeredett”.³⁸ Bibó Istvánnal kapcsolatban kiemelt negyedik mozaik a közigazgatáshoz kapcsolódik. Kukorelli István itt az Alaptörvénnyel kapcsolatban arra hívja fel a figyelmet, hogy az Alaptörvény utáni rendben erőtlene a Bibó által is megfogalmazott fékek és ellensúlyok, és a többségi elv érvényesül mindennekefelett.³⁹ Az utolsó mozaik pedig a decentralizációra épülő önkormányzati rendszer.⁴⁰

A kötet elsődleges célja a magyar alkotmányos rend formálódásában részt vevő három olyan kiemelkedő szereplő munkásságának felidézése, akik történetesen a szerző példaképei is. A bibói életműből kiemelt öt mozzanat kapcsán is azt tapasztaljuk azonban, hogy a szerző nem állt meg a három István életművének objektív leírásánál, hanem az ő szemüvegükön keresztül reflektál a mai kor kihívásaira, és a kritikai gondolatait sem rejtí véka alá.

³⁴ Kukorelli (2021): i. m. 111.

³⁵ Kukorelli (2021): i. m. 170.

³⁶ Kukorelli (2021): i. m. 171.

³⁷ Kukorelli (2021): i. m. 172.

³⁸ Kukorelli (2021): i. m. 172.

³⁹ Kukorelli (2021): i. m. 172–173.

⁴⁰ Kukorelli (2021): i. m. 173.

A szerző kiemeli 1956 alkotmányjogi jelentőségét, rögzíti az „56-os Bibói alkotmány” lényegi elemeit és Bibó István szerepét. Ennek kapcsán mi is idéznénk Bibó visszaemlékezését:

„Dobi István sötéten közbeszólt, mondván: nagyon sok féle szemüvegen lehet nézni ezt a magyar ügyet. Én meg azt replikáztam neki, hogy sokféle szemüvegen lehet nézni, de ha az ember leteszi a szemüveget, csak egyféleképpen”.⁴¹

„Bibó üzen ma is, üzen az életmű, a tudós gondolkodási módja, tudományos módszertana, személyisége, a bibói magatartásminta. Bibó alkotmányos elvei, többletjelentéssel megtöltött fogalmai (nevezetesen a félelem, a szabadság kis körei, az emberi méltóság, a hatalom emberarcúvá tétele, a politikai hisztériák elleni fellépés stb.) ma is mérték és mérce.”⁴²

Ez a bibói gondolat – ahogy Gyarmati György írja⁴³ – az 1990-es évek elején jelen volt a politikai közbeszédben, mint az a gondolatiság, amelyet a zászlajára tűzhetett mindenki, aki a szovjet elnyomással szemben egy demokratikus, többpártrendszeren alapuló Magyarországért küzdött. Ezzel szemben „[m]a Bibó hallgatás, Bibó csend van”.⁴⁴ Ez a hallgatás nemcsak arra utal, hogy a politikai közbeszédben ma már ritkán jelenik meg Bibó István neve, hanem annak az attitűdnek a hiányát is mutatja, amely az alkotmányos kultúrával és a köz szolgálatával írható le, és amelyet sokszor csak nyomokban, hosszabb keresgélés után lehet bárhol is felfedezni.

Vigasztalóan szolgálhat viszont, hogy Kukorelli István ebben a könyvben is megjelenő, Bibó életművét védő elhivatottsága az, ami miatt a közéletben hallgatásról talán igen, de Bibó feledéséről nem beszélhetünk. Mindebben Kukorelli tanár úr, a szabadságszerető ember⁴⁵ szerepe kiemelkedő: a könyvekből, a tudományos publikációkból, az egyetemi előadásokról vagy a méltán híres „közjogi tünődések” kurzusról egy valamit nagyon egyértelműen visz haza magával az ember: az alkotmányos kultúra tiszteletét, a köz szolgálatának előtérbe helyezését, a hatalomkoncentrációval szembeni ellenérzést, a demokratikus és szakmai szempontokat előtérbe helyező döntéshozatal javára.

⁴¹ Kukorelli (2021): i. m. 187.

⁴² Kukorelli (2021): i. m. 175.

⁴³ Gyarmati György: Európai szabadságesszme és magyar helyzetismeret. In Kukorelli (2021): i. m. 202–203.

⁴⁴ Kukorelli (2021): i. m. 175.

⁴⁵ Lásd a Kukorelli Istvánt 65. születésnapján köszöntő ünnepi kötet címét. Chronowski Nóra – Pozsár-Szentmiklósy Zoltán – Smuk Péter (szerk.): *A szabadságszerető embernek. Liber Amicorum István Kukorelli.* Budapest, Gondolat, 2017.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Bodnár Eszter: The Use of Comparative Law in the Practice of the Hungarian Constitutional Court: An Empirical Analysis (1990–2019). *Hungarian Journal of Legal Studies*, 61. (2020), 1. Online: <https://doi.org/10.1556/2052.2020.00306>
2. Bodnár Eszter – Pozsár-Szentmiklósy Zoltán (szerk.): *Alkotmányos tanok I.* Budapest, HVG-ORAC, 2021.
3. Chronowski Nóra: Alaptörvény és etnicitás – avagy az alkotmányozás viharában részekre szakadt nemzetünk. *Állam- és Jogtudomány*, 56. (2015), 1. 3–18. Online: <http://real.mtak.hu/25579/>
4. Chronowski Nóra – Pozsár-Szentmiklósy Zoltán – Smuk Péter (szerk.): *A szabadság-szerető embernek. Liber Amicorum István Kukorelli.* Budapest, Gondolat, 2017.
5. Kővári Orsolya: *Váltóállítók között. Kővári Orsolya beszélgetései Kukorelli Istvánnal.* Budapest, Osiris, 2012.
6. Kukorelli István: *Tradíció és modernizáció a magyar alkotmányjogban.* Budapest, Századvég, 2006.
7. Kukorelli István: Az Alaptörvény és az Európai Unió. *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás*, 1. (2013), 1. 4–11. Online: <https://doi.org/10.32575/ppb.2013.1.1>
8. Kukorelli István: A nemzetiségek jogállása a rendszerváltozás éveiben – kísérletek országgyűlési képviselőjük szabályozására. *Parlamenti Szemle*, 3. (2018), 8. 5–26. Online: <https://parlamentiszemle.hu/wp-content/uploads/2018/08/parlamentiszemle-kukorelli-istvan.pdf>
9. Kukorelli István: *Három István, három nemzeti ünnep, három példakép.* Budapest, Méry Ratio, 2021.
10. Majtényi Balázs: Alaptörvény a nemzet akaratából. *Állam- és Jogtudomány*, 55. (2014), 1. 77–96. Online: https://epa.oszk.hu/04100/04129/00003/pdf/EPA04129_allam-es_jogtudomany_2014_1_077-096.pdf

Kiss Balázs alkotmányjogász, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola doktorandusza, az Alapvető Jogok Biztosának Hivatala osztályvezetője. Kutatási területe a nemzetiségek parlamenti képviselete.

Burján Evelin az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola doktorandusza, kutatási asszisztens a Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézetében és szabályozási referens Budapest Főváros Önkormányzata Főpolgármesteri Hivatalánál. Kutatási területe az alkotmánybíráskodás.